

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15234320>

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIGA FE‘L SO‘Z TURKUMIGA OID SO‘ZLARNING YASALISHINI O‘RGATISH METODIKASI

Xalmuratova Dinora Odil qizi

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti
Boshlang‘ich ta‘lim fakulteti Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi 1-kurs

M.Hamrayev

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti
Boshlang‘ich ta‘lim fakulteti dotsenti, filologiya fanlari nomzodi

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga fe‘l so‘z turkumiga oid so‘zlarning yasalishi to‘liq yoritilib berilgan. Bundan tashqari ushbu maqolada mavzuga oid mustaqil bajarish uchun topshiriqlar ham berilgan.

Kirish so‘zlar: fe‘l, so‘z yasalishi, o‘zak(asos), qo‘shimcha, lug‘aviy shakl yasovchi qo‘shimcha, shakl yasovchi qo‘shimcha.

Аннотация. В данной статье подробно рассматривается словообразование глаголов у учащихся начальных классов. Кроме того, в статье представлены задания для самостоятельного выполнения по данной теме.

Ключевые слова: глагол, словообразование, корень (основа), аффикс, словообразовательный аффикс, формообразующий аффикс.

Annotation. This article provides a detailed explanation of the formation of verbs for primary school students. In addition, it includes exercises for independent practice on the topic.

Keywords: verb, word formation, root (base), affix, derivational affix, inflectional affix.

Ish-harakat va holatni bildiradigan soʻzlar **feʼl** deyiladi. Feʼl **Nima qilmoq? Nima qiladi? Nima qildi? Nima qilmoqchi? Nima qilgan?** Kabi soʻroqlarga javob boʻladi. Misol uchun: yugurdi, keldi, ketdi (harakat feʼllari), oʻyladi, yotibdi (holat feʼllari), ulgʻaydi, yetildi(jarayon feʼllari).

Feʼllar yasallishiga koʻra **2 turga** boʻlinadi:

1)affiksial usul;

2)kompozitsion usul;

Affiksial usul – oʻzak(asos)ga soʻz yasovchi qoʻshimchalarni qoʻshish orqali yangi harakat va holatni ifodalovchi soʻzlarning yasallishi.

Kompozitsion usul – birdan ortiq mustaqil maʼnoli soʻz yoki soʻz shakllarining qoshiluv, birikuvi orqali yangi soʻz yasash.

Feʼllarning yasallishi(affeksial usul):

1. Ot, son, sifat, olmosh, ravish, undov, modal soʻzlardan feʼl yasovchi qoʻshimchalar:

-la	egar la , bosh la , osh la , bogʻ la , qoshiq la , ish la , moy la , gulla; oq la , yaxshila, tozala, sekin la , hoʻp la ;
-a, -ay	osha, sana, oʻyna, ata, qona, tuna, yasha, kuch ay ; boʻsha, qiyna; qor ay , koʻpay,oz ay , tor ay , pas ay , ulgʻ ay , kam ay ;
-ik, -iq	koʻz ik , yoʻli q ; kechik, birik, zoʻri q , hayi q ;
-ir,-r, -ar, -ur	gapir ir ; qisqar ir , eskir ir , oqar ir , koʻkar ir , yashar ir ; tupur ir ;
-sa, -sira	suv sa , uyqusira, hadiksira, suvsira, xavfsira; yotsira, begonasira, sensira;
-i	changi; boyi, tinchi;
-ka	iska;
-lan, -lash	faxrlan, gʻazablan, dardlash, bahslash, oʻrtoqlash;
-t	toʻlat (ravishdan);
-it, -ot	berkit (sifatdan); yoʻqot (modal soʻzdan)
-sit	kamsit (ravishdan);
-ol	yoʻqol (modal soʻzdan);

3. Taqlid soʻzdan feʼl yasovchi qoʻshimchalar:

-ira	yaltira, miltira, yarqira;
-illa, -ulla	chiqilla, taqilla, gʻizillamoq, charsillamoq, shovullamoq, guvulla, gursulla;
-la	gumburla, jimirla, shivirla;
-a	shildira, guldira;
-an	kuchan (otdan);

Kompozitsion usul: soʻzlarni qoʻshish orqali yangi soʻz yasash usuli.

Ot	Feʼl	Qoʻshma feʼllar
harakat	qilmoq	harakat qilmoq
sayr	qilmoq	sayr qilmoq
dam	olmoq	dam olmoq
yordam	bermoq	yordam bermoq
eʼlon	qilmoq	eʼlon qilmoq
imzo	chekmoq	imzo chekmoq
Sifat	Feʼl	Qoʻshma feʼl
yangi	boʻlmoq	yangi boʻlmoq
xafta	boʻlmoq	xafta boʻlmoq
oʻsal	boʻlmoq	oʻsal boʻlmoq
yaxshi	koʻrmoq	yaxshi koʻrmoq
Son	Feʼl	Qoʻshma feʼl
bir	boʻlmoq	bir boʻlmoq
yarim	qilmoq	yarim qilmoq
Taqlid soʻz	Feʼl	Qoʻshma feʼl
chirs	etmoq	chirs etmoq
lim	boʻlmoq	lim boʻlmoq
yalt	etmoq	yalt etmoq
Olmosh	Feʼl	Qoʻshma feʼl
shunday	qilmoq	shunday qilmoq
oʻziga	kelmoq	oʻziga kelmoq
Undov soʻzlar	Feʼl	Qoʻshma feʼl
dod	solmoq	dod solmoq
uh	tortmoq	uh tortmoq

Fe'l	Fe'l	Qo'shma fe'l
olib	kelmoq	olib kelmoq
sotib	olmoq	sotib olmoq
borib	kelmoq	borib kelmoq
ko'tarib	olmoq	ko'tarib olmoq

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, fe'llarning yasalishi o'zbek tilining so'z boyligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Ular tub fe'llar, yasama fe'llar va qo'shma fe'llar shaklida hosil bo'ladi. Yasama fe'llar turli qo'shimchalar yordamida boshqa so'z turkumlaridan yoki fe'llarning o'zidan yasaladi, qo'shma fe'llar esa ikki yoki undan ortiq so'zning birikishidan hosil bo'ladi. Bu jarayon tilimizda yangi so'zlarni yaratish va fikrni aniq ifodalash imkonini beradi.

Mustaqil bajarish uchun topshiriqlar:

1. *Quyida berilgan fe'llarni o'zak(asos) va qo'shimchalarga ajrating.*

Gullamoq, tozalamoq, changitmoq, sovuqmoq, yumshamoq, yaxshilamoq, qoraymoq, kattalashmoq, hozirlandi, tinchidi, begonasiradi.

2. *Quyida berilgan gaplardan yasama fe'llarni ajrating.*

1. Bog'dagi gullar bahorda yana gulladi. 2. Bolalar quvnoq kulishdi va o'ynashdi. 3. U kitob o'qib, yangi ma'lumotlar o'rgandi. 4. Daryo suvi kechasi ko'tarilib, ertalab pasaydi. 5. Usta devorni tekislab, bo'yadi.

4. *Quyidagi fe'llarni tub, yasama va qo'shma fe'llarga ajrating.*

O'ynadi, kirib keldi, ishlar, bormoq, yuzma-yuz keldi, chizmoq, tozalamoq, yurib bordi, tinglamoq, gapirib berdi, olib keldi, harakat qildi, hadiksiradi, boshqardi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. N.Erkaboyeva, O‘zbek tilidan ma’ruzalar to‘plami, Toshkent-2022.
2. M.Hamrayev va boshqalar, Ona tili va bolalar adabiyoti(1-qism, Ona tili),Toshkent-2022.
3. H.Narimov, Ona tili fani bo‘yicha o‘quv qo‘llanma, Urganch -2022.
4. A. Mahmudov. O‘zbek tilining sintaksis va morfologiyasi. Toshkent, 1999
5. Internet resurslari: zenodo.uz, googol.uz.